
ПРО КОНЦЕПЦІЮ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виступ академіка НАН України Ю.Ю. Туниці

Хочу привернути вашу увагу до одного з важливих аспектів щойно заслуханої нами ґрунтовної доповіді президента НАН України, вельмишановного Бориса Євгеновича, а саме до наукового опрацювання проблематики формування принципово нової екологічно безпечної («зеленої») економіки, до якої прагне сьогодні все світове співтовариство.

Насамперед зазначу, що цьогорічну Національну доповідь, яку вже традиційно готує НАН України, буде присвячено проблемам сталого розвитку, тобто ключовій темі Саміту Землі «Ріо+20», який відбудеться в червні цього року в Ріо-де-Жанейро. Відділення економіки НАН України працює над проектом такої доповіді «Національна стратегія розвитку: усталеність та справедливість». Концептуально вона має стати своєрідним договором між сучасним і майбутніми поколіннями, які, згідно з принципами самітів «Стокгольм-72» і «Ріо-92», мають

рівні права на доброякісне природне життєве довкілля і достатню кількість природних ресурсів.

Усі ви добре розумієте, що завдання трансформації нинішньої антиекологічної економіки в екологічно безпечну (за допомогою нового способу господарювання) повинні вирішуватися в комплексі.

Ця складна проблема стосується не лише Відділення економіки. Вона має міждисциплінарний та (у зв'язку з глобалізацією) інтернаціональний характер. Тому до її вирішення повинні долучитися всі відділення НАН України, представники всіх галузей знань, галузеві науково-дослідні установи й, певна річ, університети.

Мова йде про науковий пошук мотивованих шляхів переходу сучасної, антиекологічної за своєю сутністю, ринкової економіки, тобто всієї системи господарювання (як у національних рамках, так і в межах світового господарства), до «зеленої», екологічно безпечної економіки.

Згадаймо, як торік, напередодні 25-ї річниці Чорнобильської катастрофи, світ здригнувся від звістки про чергову аварію на японській АЕС «Фукусіма-1». А позаторік — від катастрофи в Мексиканській затоці на нафтовій платформі «Deepwater Horizon» компанії «British Petroleum». Ланцюг техногенних і природних екологічних катастроф стає перманентним, завдаючи величезних матеріальних збитків і шкоди здоров'ю людини. Тим не менше, економіка, єдиною метою і мотивацією якої є максимізація прибутку, продовжує домінувати в суспільному житті.

Візьмемо для прикладу атомну енергетику. Німеччина має найнадійніші у світі і найбезпечніші АЕС. Проте, Ангела Меркель запропонувала програму поступового закриття німецьких АЕС до 2022 р. Чи може цей приклад залишатися поза увагою вчених постчорнобильської України?

Інші приклади. Хто насмілиться сьогодні впевнено спрогнозувати екологічні наслідки ймовірного освоєння української частини шельфу Чорного моря менш відомими, ніж «British Petroleum», але чи надійнішими та безпечнішими зарубіжними компаніями? Хто може науково обґрунтувати масштаби майбутнього негативного впливу на унікальні Шацькі озера розпочатого вже процесу видобутку крейди в розташованому поруч (30 км) білоруському родовищі «Хотиславське»? Назріває міждержавний конфлікт.

Мисляча частина людства настільки стривожена антиекологічним способом виробничої діяльності, що впадає у відчай. Починає сумніватися у спроможності людського розуму радикально змінити траєкторію згубного соціально-економічного розвитку. І тут наука мусить сказати нове, вагоме слово.

Повинна докорінно змінити свою парадигму насамперед економічна наука. У тріаді факторів виробництва “природа” – “праця” – “капітал” визначальним має бути “природа”, як першооснова життєдіяльності людини, а не “капітал”, як це є сьогодні. Оскільки людина за будь-якого рівня технічного розвитку залишається частиною природи, панівна доктрина “антропоцентризму” повинна поступитися місцем “природоцентризму” (зادля інтересів тієї ж людини). Критерієм ефективності господарювання має стати максимізація інтегрального еколого-економічного ефекту (сумарно – економічних та екологічних результатів господарської діяльності) замість максимізації бруто-прибутковості, яка не вилучає з прибутку екологічних збитків.

Ураховуючи беззаперечну істину – фундаментальний аксіоматичний постулат про органічну єдність та взаємозалежність природної (екологічної) і господарської (економіч-

ної) систем, – екологічний імператив мусить стати внутрішньою органічною складовою нової парадигми не лише економічної науки, але й науки загалом.

Те саме стосується й сучасної парадигми освіти. Її зміна полягає в необхідності насичення знань кожного фахівця глибоким розумінням причинно-наслідкових взаємозв’язків і залежностей між діяльністю людини та її природним середовищем. У процесі навчання студент має усвідомити, що концепція сталого розвитку, як єдино можлива стратегія розвитку цивілізації, вимагає гармонізації економічних та екологічних інтересів. Тільки спеціалісти, озброєні новими знаннями про взаємозалежність природної та економічної систем і новим еколого-економічним мисленням, спроможні забезпечувати сталий розвиток суспільства.

Інтроекція екологічної компоненти в навчальний процес і розширення відповідних наукових досліджень у сфері освіти дасть змогу сформуванню нової парадигми, яка не обмежуватиметься вузькими рамками класичної проблематики творення матеріальних благ, а зважатиме на багатство, цінність та унікальність ресурсів і послуг природних екосистем для інтегрального суспільного розвитку.

Результатом екологізації освіти має стати високопрофесійне кадрове забезпечення сталого розвитку.

Для переходу національного і світового господарства до екологічної економіки необхідно буде підготувати і схвалити Екологічну Конституцію Землі – глобальний економіко-правовий акт, що визначатиме екологічно допустимі норми економічної діяльності.

Про це минулого року в черговий раз заявив від імені України на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Президент України Віктор Янукович: «...Закликаємо також до вивчення ідеї розробки нового універсального документа, який може виконувати функцію так званої Екологічної Конституції Землі та слугувати чітким дороговказом для всіх країн у цивілізаційному вимірі, визначаючи обов’язкові

принципи сталого розвитку світової «зеленої» економіки та екологічної безпеки планети».

Нагадаємо, що перед В.Ф. Януковичем ідею підготовки Екологічної Конституції Землі, яка передбачає одночасне заснування Світової Екологічної Організації, оприлюднювали в ООН Президенти України Л.Д. Кучма (1997, 2000) та В.А. Ющенко (2008, 2009).

Над методологічними засадами Екологічної Конституції Землі працюють з 1992 р. науковці України, Бельгії, Великобританії, Росії, США та ФРН. Результати їхньої праці опубліковано в щойно виданій книзі — антології, яку хочу подарувати вельмишановному Борису Євгеновичу. До речі, із 43-х авторів антології понад 30 є представниками України.

Слід наголосити, що процес підготовки Екологічної Конституції Землі — документа обов'язкової юридичної сили *jus cogens*, у якому в концентрованому вигляді мають бути закладені узгоджені на міжнародному рівні стимули і санкції, спрямовані на формування «зеленої» економіки, — буде довготривалим. Тому виходом із ситуації могла б стати концепція стимулювання екологічно безпечної економіки безпосередньо процесом підготовки Екологічної Конституції Землі та її міні-моделей для країн СНД і Євросоюзу.

Сутність нашої концепції, яку образно можна назвати концепцією «Дамоклового меча над антиекологічною економікою», полягає в тому, що сучасна промисловість і виробнича діяльність загалом уже сьогодні повинні відчувати необхідність радикальних технологічних змін у напрямку до екологічної економіки. Вільна ринкова економіка мусить мати юридично жорсткі екологічні обмеження, які б водночас були не лише каральними (санкції), але й стимулювальними (заохочення). Бізнес повинен усвідомити вигідність екологізації всієї виробничо-господарської діяльності для того, щоб бути в майбутньому конкурентоспроможним.

Треба, на нашу думку, спробувати офіційно і гласно розпочати процес підготовки

Екологічної Конституції Землі та її міні-моделей для країн СНД і Євросоюзу. Цей процес мав би супроводжуватися публічними та парламентськими слуханнями в різних країнах із широким його висвітленням у мас-медіа, а також продовженням наукових досліджень, аналізом європейських і світових екологічних стандартів та нормативів, наукової літератури, проведенням наукових конференцій тощо.

На підставі напрацювань української науки проект міждержавної модельної Екологічної Конституції для країн СНД можуть підготувати співробітники НАН України у співпраці з науковцями Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації і Таджикистану.

У рамках концепції «Дамоклів меч над антиекологічною економікою» слід було б спробувати розробити також модельну Екологічну Конституцію для Євросоюзу. Для започаткування цього процесу є реальні позитивні симптоми. Потрібна наполегливість і політична воля.

Сам процес підготовки Екологічної Конституції Землі та її двох міждержавних міні-моделей на Євразійському просторі міг би серйозно стимулювати бізнес (насамперед промислове лобі в атомній енергетиці, нафто-, газо-, вуглевидобувній промисловості та в інших сферах виробничої діяльності) до зміни руслу інвестиційних потоків у сфері пошуку екологічно безпечних технологій виробництва матеріальних благ, у тому числі альтернативних джерел енергетики.

В окремо взятій країні неможливо здійснити ефективне реформування антиекологічної ринкової економіки, яка суперечить вимогам сталого розвитку і загрожує життю на Землі, бо наша планета є органічно єдиною, взаємозв'язаною водночас природною та економічною системою. Принципи альтернативної «зеленої» економіки мусять стати пріоритетом як національних економік, так і світового господарства загалом.

Національне законодавство і міжнародне екологічне право мусять належним чином

переспрямовувати капітал (інвестиції) з екологічно небезпечних галузей економіки на пошук альтернативних технологій та джерел енергії.

Екологічна Конституція Землі є квінт-есенцією надбання сучасної світової еколого-економічної думки. Лише вона може стати дійовим інструментом запровадження екологічної економіки.

Нагадаємо, що в цілісному вигляді ідея Екологічної Конституції Землі складається з двох частин:

а) офіційного правового акта, у якому мають бути виписані допустимі норми економічної поведінки всіх держав та громадян планети задля збереження природного життєвого середовища та сталого розвитку цивілізації;

б) створення під егідою ООН відповідних інституцій з контролю за дотриманням норм цього акта (Ради Екологічної Безпеки, Сві-

тової Екологічної Організації, Міжнародної Служби Екологічного Моніторингу, Міжнародного Екологічного Суду з відповідною виконавчою службою, Міжнародного Екологічного Банку).

Втілення ідеї Екологічної Конституції Землі потребує: по-перше, подальшого поглибленого її наукового опрацювання фахівцями різних галузей знань та проведення широких наукових дискусій; по-друге, конструктивної підтримки з боку державних органів влади та офіційного міжнародного визнання.

Тому делегації України на Саміті Землі «Ріо+20» треба домогтися ухвали про започаткування процесу підготовки Екологічної Конституції Землі та заснування на базі Програми UNEP Світової Екологічної Організації.

Доповідь президента НАН України академіка Б.Є. Патона пропоную схвалити.